

2.1.4.4 GRENSLANDSCHAP

[nav]
Rogers Brubaker¹

De beste plaats om te zien hoe connectiviteit de relaties van vijandigheid naar samenwerking kan veranderen is de grens, zelden de solide lijn die ze lijkt op de kaart en op het terrein vaak een poreuze filter. Veruit de meeste aandacht ging vanaf het midden van de 20^e eeuw uit naar het berekenen van de (sociaaleconomische) invloed die grenzen uitoefenen op het omringende landschap, de handel, het verkeer, het toerisme enz.

Voorheen waren er wel reeds aanzetten geweest onder meer door Hartshorne, die enkele berekeningsmaatstaven aanlegde om alle soorten betrekkingen tussen de verschillende delen van de grensgebieden te kwantificeren. Door W.S. Boggs werd gepoogd om (in navolging van Bingham's economische disruptiefactor uit 1919) de onderbrekingsfactor van de grens te meten. Die factor is echter veeleer afhankelijk van de economische politiek van de overheid, wat moeilijk te kwantificeren en te meten is. Hij deed als eerste een poging om een wetenschappelijke methode te bedenken voor de berekening van de invloed van de grens op het verkeer. Het symposium betreffende grensinvloed *Grenze und Kulturlandschaft*, in Basel bij het begin van de jaren 1980, betekende een doorbraak in het onderzoek. Daar werd ook beslist om binnen de International Geographical Union een 'Commission on Boundaries, Frontiers and Borderlands' op te richten.

Grenzen kunnen invloed uitoefenen op de ontwikkeling van nederzetting en cultuurlandschap (bijv. de Pyreneeën-grens tussen Frankrijk en Spanje, Oostenrijk // Hongarije, Montana // North Dakota (USA) // Saskatchewan (CAN), Rusland // Finland, de enclave Kaliningrad, Namibië // Angola, Koeweit)²; politicologen van Stanford University poneerden recentelijk zelfs (zij het niet echt overtuigend) dat de vorm van landen (d.w.z. de grenzen) de rijkdom aan talen en cultuur bepaalt.³

Soms blijken grenzen die minder in rang zijn (tussen grondeigendommen of tussen parochies) veel constanter, tot in de 19^e-20^e eeuw, en (dus) ook een veel belangrijkere invloed op het landschap te hebben dan de staatsgrenzen. Het volkenrechtelijk principe van 'goed nabuurschap' kan zelfs de staatsgrenzen 'overwinnen', mogelijk leidend tot grensoverschrijdende samenwerking, ondermeer op gebied van veiligheid (cf. het Schengen-akkoord) of arbeid (de 'Euregio's'). Ten

¹ "Grenzen kunnen mensen oversteken": R. Brubaker, *Migration, Membership, and the Modern Nation-State: Internal and External Dimensions of the Politics of Belonging*, in: *Journal of Interdisciplinary History*, 41, 2010, 1, 61-78 (n.a.v.).

² "Borders may begin as lines on the map, but all too soon they deepen into cultural and even physical reality, to the extent that they can sometimes be seen from space"; M. Parker, *Map Addict. A Tale of Obsessions, Fudge & The Ordnance Survey*, London, 2009, 131.

³ Cultuur gaat oost-west, in *De Standaard*, 21 juni 2012.

slotte: harde, politieke grenzen kunnen ons een zachte, culturele grens doen ervaren, een ervaring die snel tot een onwrikbare realiteit kan stollen.

Culturele grenzen zijn niet zozeer cultureel, maar veeleer ideologische of politieke lijnen op een mentale kaart: de politiek maakt de cultuur.⁴ Grenzen worden dan ook vaak als metafoor gebruikt voor verscheidenheid en verschil. En terwijl het meest opgemerkte element van grensbeheer nu de procedures rond immigratie betreft (die zijn niet alleen fysiek aan de grens aanwezig, maar betreffen tevens bijv. de toekenning van sociale rechten), kan anderzijds kan het gezamenlijk beheer van grenzen een katalysator betekenen voor de regionale identiteit (dat geldt echter nauwelijks of niet voor grenzen die groepen en religies scheiden: die worden doorgaans slechts langs één zijde beheerd en de mogelijkheid om van de ene naar de andere kant over te schakelen zijn praktisch onbestaande).

Het resultaat is het zgn. grenslandschap (*border landscape*, grenszone): gebieden waar het economische en sociale leven direct en beduidend beïnvloed wordt door de nabijheid van een internationale grens. Anderzijds zijn de *border lands* ook bevoorrechte plaatsen voor de articulatie van nationale verschillen, waar verschil wordt geproduceerd en geïnstitutionaliseerd door de territoriale soevereiniteit, maar tegelijk voortdurend wordt heronderhandeld door verschillende actoren. Peter Sahlin introduceerde destijds een innovatieve benadering van die gebieden, als een brug tussen nationaal en plaatselijk. Hij beschreef hoe nationale identiteit van de staat naar de grensregio werd gebracht maar ook hoe tegelijk de lokale identiteit de nationale mee bepaalde. Die benadering werd sindsdien geretoucheerd door de grens te beschouwen als een vloeibaar concept, waar de actoren het meest met elkaar in aanraking komen.⁵

Duidelijke en ingrijpende invloed heeft een grens wanneer ze plots volledig gesloten wordt. Een recent voorbeeld was de blokkering van grensovergangen over heel Europa in 2020 om de verdere verspreiding van het Covid19-virus te verhinderen.

⁴ P. Vermeersch, Het huis op de grens. Over de oostelijke periferie van de Europese Unie, in *Streven*, juni 2005, 540-550 (541, refererend aan het boek van L. Wolf, *Inventing Eastern Europe. The map of civilisation in the minds of the Enlightenment*, Stanford, 1994). Cf. bijvoorbeeld, over VK // Ierland: D. Ferriter, *The Border. The legacy of a century of Anglo-Irish politics*, London, 2019.

⁵ “De versie van de grens als lijn verdoezelt bovendien de realiteit van grenslanden, het gebied dat te paard zit op de lijn, waar mensen leven, elkaar tegenkomen en een cultuur produceren die hun speciale toestand weerspiegelt. Een meer accurate kaart zou dit kunnen weergeven door het grensland te tekenen als een dikke gradiënt, die steeds meer afneemt naarmate de grens verder ligt. Hoe groter de grens, hoe groter de grenslanden, hoe meer cultuur het uitstraalt. De politieke constellatie die de grootste grenzen heeft, is het Rijk. Het Romeinse Rijk was de eerste met die titel en het schiep een van de grootste grenzen ooit”: I. Volner, *The Great Great Wall. Along the borders of history from China to Mexico*, New York, 2019, 43-44.